M6: Špecifiká obnovy vybraných druhov stavebného dedičstva

ĽUDOVÁ ARCHITEKTÚRA

OTÁZKY, PROBLÉMY A VÝZVY OBNOVY A OCHRANY

27. apríl 2026, Academia Istropolitana Nova, Svätý Jur

doc. Ing. Miloš Dudáš, PhD.
Ústav mediamatiky a kultúrneho dedičstva
Žilinskej univerzity

Heritage Train

Funded by the European Union

ĽUDOVÁ / VIDIECKA ARCHITEKTÚRA

<u>stavby vidieckeho prostredia</u>, ktoré realizovali neškolení, neprofesionálni tvorcovia (tzv. náturisti) a neskôr špecializovaní remeselníci (tesári a murári), ktorí svoje vedomosti a zručnosti (technický dôvtip a um) získavali dlhoročnou praxou a po generácie odovzdávanými skúsenosťami

Hrušov

Vyšný Kubín

Lednica - stodola

Blatnica - sýpky

Veličná - vyhňa

Ladomírová – cerkva a zvonica

Červený kameň - mlyn

Valašská Dubová - škola

Sebechleby - pivnica

vidiecke stavby majú charakter:

- **obytný**
- **hospodársky (stodola, sýpka, maštaľ, chliev, senník, voziareň...)**
- **výrobný / technický (mlyn, dielňa, vyhňa, lisovňa, sušiareň, pálenica...)**
- **náboženský (kostol, kaplnka, zvonica, božia muka...)**
- **verejný / spoločenský (škola, „krčma“, požiarna zbrojnica, most, hať...)**

Malacky - Božia muka

KARPATSKÁ OBLASŤ (horské a podhorské regióny) - Podjavorníky, okolie Žiliny a Rajeckej dolina, Kysuce, Orava, Liptov, Turiec, Zamagurie, Spiš, Šariš, horný Gemer a Zemplín a oblasti stredoslovenského regiónu (časť Pohronia a okolie Kremnických Baní).

PODUNAJSKO-POTISKÁ OBLASŤ (nížiny a pahorkatiny) - Záhorie, Žitný ostrov, okolie Trnavy, dolné Ponitrie, dolný Tekov a dolný Zemplín a Potisie.

HRANIČNÁ OBLASŤ - oblasť Bielych Karpát, horného Ponitria, Tekova a Hontu a dolného Novohradu a Gemera.

OBLASTI TRADIČNEJ ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY NA SLOVENSKU

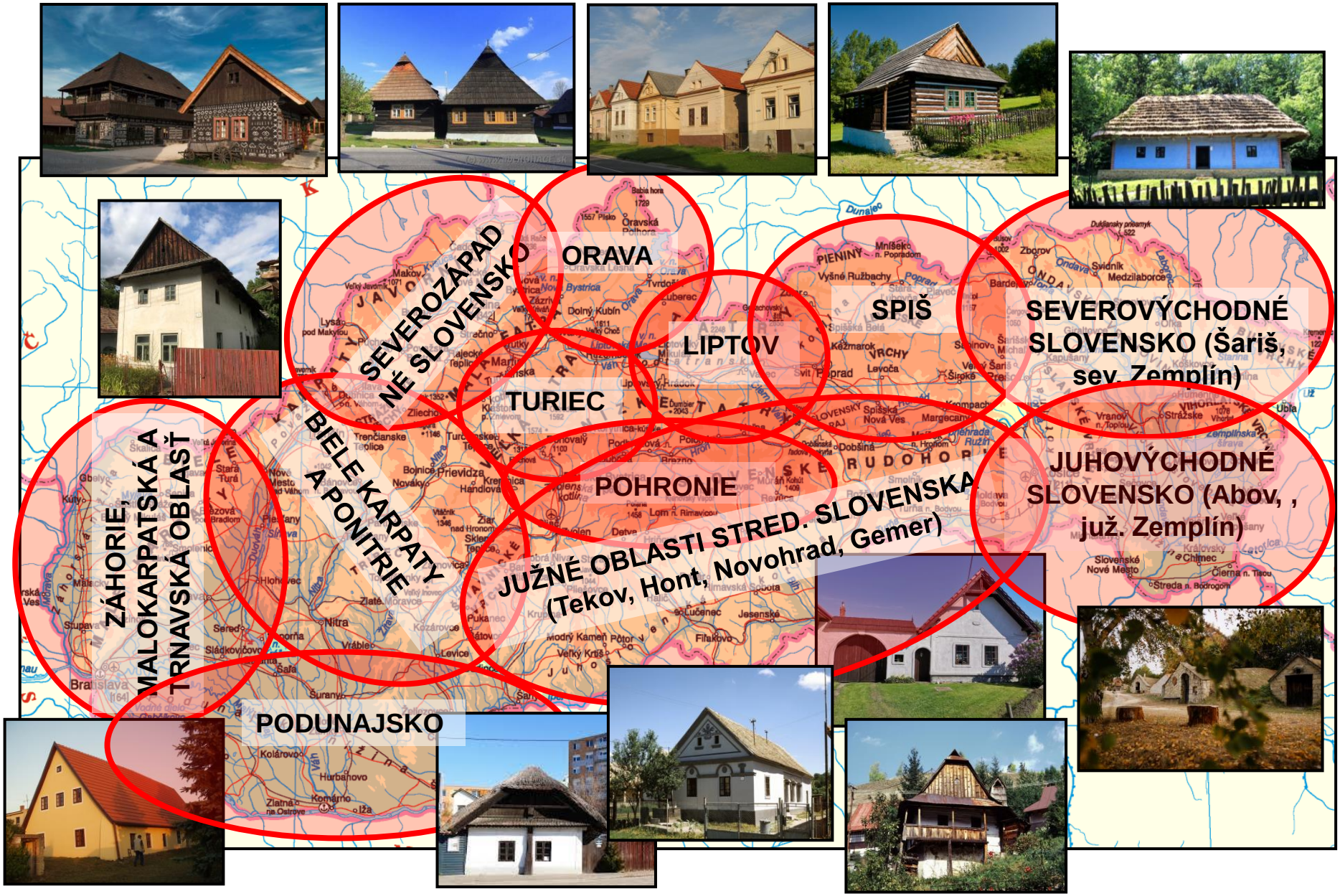

NAJZRANITEĽNEJŠIA SÚČASŤ ARCHITEKTONICKÉHO DEDIČSTVA

opustené, chátrajúce a zanikajúce objekty (nezáujem, nedostatočná starostlivosť či nevysporiadané majetkové vzťahy...) alebo objekty nevhodne chalupársky upravované

- **zmena obživy a spôsobu života (nepotrebné hospodárske stavby)**
- **kolektivizácia a znárodnenie (pretrhnutie koreňov a strata identity)**
- **dedina sa má priblížiť (vyrovnať) mestu**
- **charakter a dispozícia tradičného objektu vs. súčasné potreby bývania**
- **absencia empatie k ochrane (minulosť = ťažký život a nedostatok / chudoba)**

Osturňa (Spiš)

Sobotište (Záhorie)

Mokrá Lúka (Gemer)

Nižná Boca (Liptov)

Dlhé Pole pri Bytči

Blatnica (Turiec)

Orava (Zázrivá, Veličná)

INŠTITUCIONALIZOVANÁ OCHRANA VIDIECKEJ ARCHITEKTÚRY

MUZEÁLNA

Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kult. hodnoty

objekt = muzeálny exponát

zmena vlastníctva – transfer, rekonštrukcia, kópia...

Múzeum oravskej dediny, Zuberec

Gazdovský dvor, Myjava

PAMIATKOVÁ

Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu

objekt = národná kultúrna pamiatka (in situ)

vlastníci chcú objekt podľa vlastných potrieb a predstáv využívať (primerané úpravy pri rešpektovaní charakteru objektu a jeho pamiatkových hodnôt)

súkromné vlastníctvo vs. verejný záujem

Nižná Boca

SLOVENSKÉ MÚZEÁ V PRÍRODE

1. MÚZEUM SLOVEN. DEDINY MARTIN 2. MÚZEUM KYSUCKEJ DEDINY VYCHYLOVKA 3 MÚZEUM LIPTOV. DEDINY PRIBYLINA 4. MÚZEUM ORAVSKEJ DEDINY ZUBEREC 5. EXPOZÍCIA ĽUD. ARCHITEKTÚRY A BÝVANIA HUMENNÉ 6. EXPOZÍCIA ĽUD. ARCHITEKTÚRY BARDEJOVSKÉ KÚPELE 7. NÁRODOPISNÁ EXPOZÍCIA STARÁ ĽUBOVŇA 8. NÁRODOPISNÁ EXPOZÍCIA UKRAJINSKEJ KULTÚRY SVIDNÍK 9. BANSKÉ MÚZEUM BAN. ŠTIAVNICA 10. SLOVENSKÉ POĽNOHOS. MÚZEUM NITRA

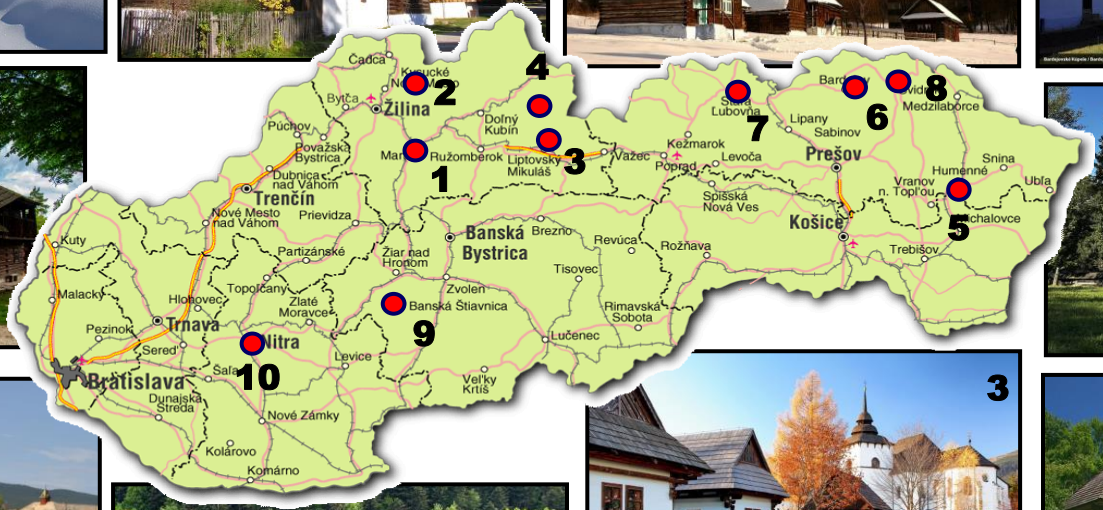

PAMIATKOVÉ REZERVÁCIE ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY NA SLOVENSKU

1 VLKOLÍNEC (UNESCO), 2 PODBIEL, 3 ŽDIAR, 4 ČIČMANY, 5 OSTURŇA, 6 BRHLOVCE, 7 ŠPANIA DOLINA, 8 SEBECHLEBY, 9 VEĽKÉ LEVÁRE, 10 PLAVECKÝ PETER

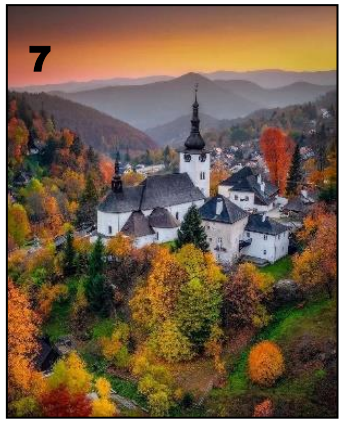

Dnes na Slovensku 21 pamiatkových zón vidieckeho charakteru

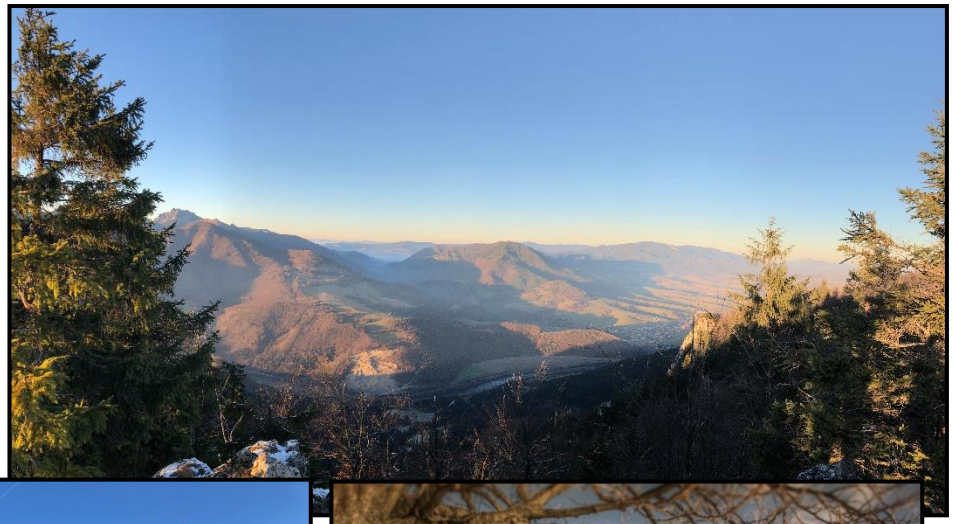

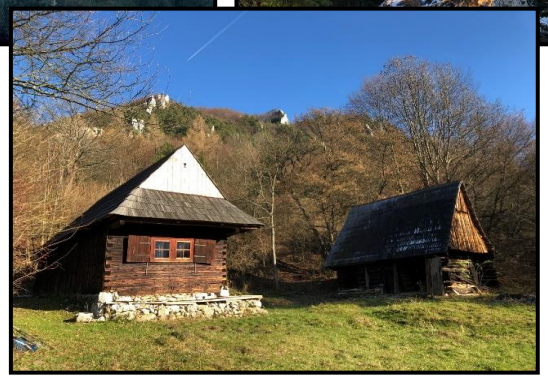

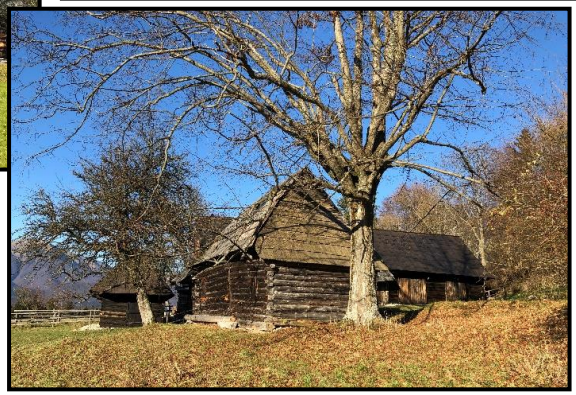

STANKOVANY - PODŠÍP

MLYNY OBLAZY V KVAČIANSKEJ DOLINE (Liptov)

Gejdošovský mlyn (koniec 19. stor.)
Brunčiakovský mlyn a píla (zač. 19. stor.).
- dobrovoľnícka záchrana zač. 80. rokov 20. stor. a v súčasnosti celoročná prevádzka

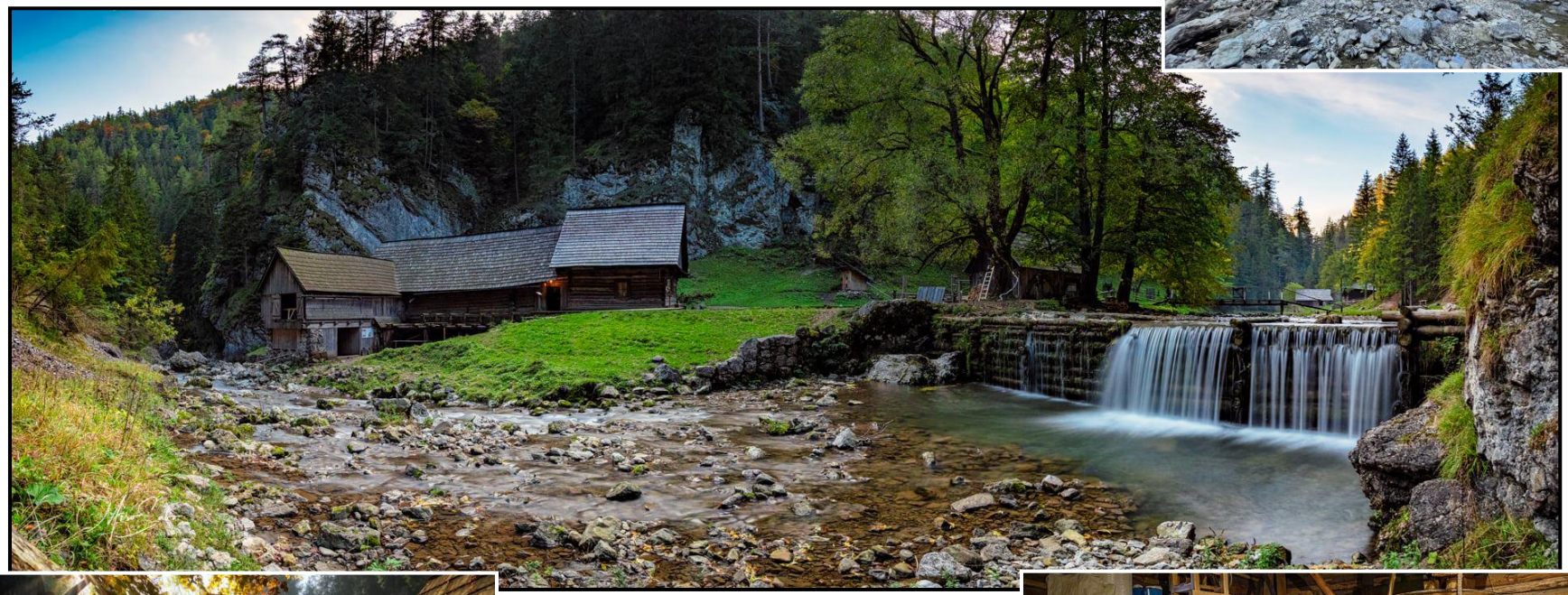

VIDIECKA ARCHITEKTÚRA BEZ ÚRADNEJ OCHRANY

BUDMERICE, roľnícko-remeselnícky dom a hospodárska časť, koniec 18. stor. a 1. pol. 19. stor. (zápis do pamiatkového fondu na základe podnetu vlastníka)

ZÁVOD, ľudový dom a hospodársky dvor z roku 1890 (Dom záhorskej ľudovej kultúry), citlivá obnova osvieteného vlastníka

JAKUBOVANY (Liptov), dom, stodola (2. pol. 19. stor.) a murov. sýpka (1912), autentický roľnícky dvor (osvietený vlastník – zápis za pamiatku na základe jeho podnetu v r. 2022)

UŽITOČNÁ LITERATÚRA – CHARTY A ODBORNO-METODICKÉ MATERIÁLY

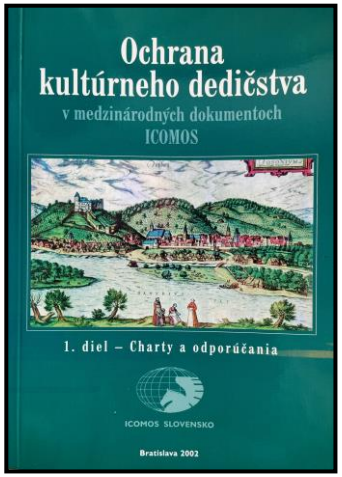

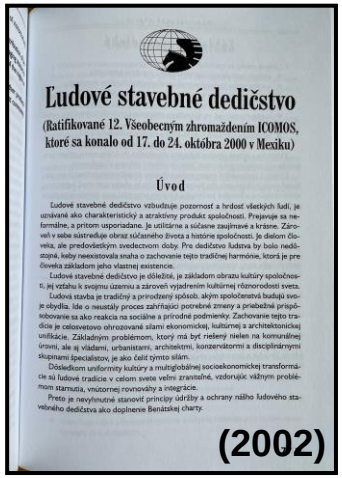

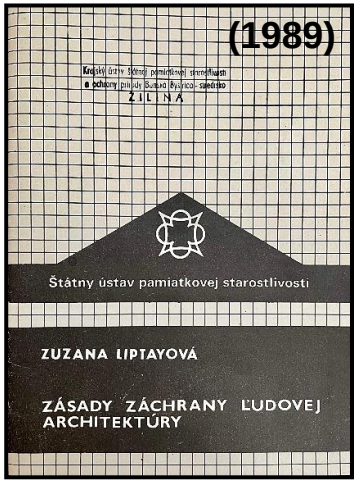

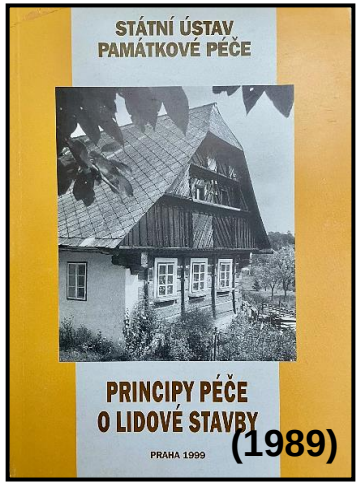

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

spracovávajú a vydávajú krajské pamiatkové úrady

terminológia, pramene a podklady, základné údaje, vymedzenie územia, historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia, charakteristika pamiatkových hodnôt...

návrh zásad / regulatívov ochrany, obnovy a prezentácie pamiatkového územia (často komplikovane, nejednoznačne, ťažkopádne a nezrozumiteľne formulované)

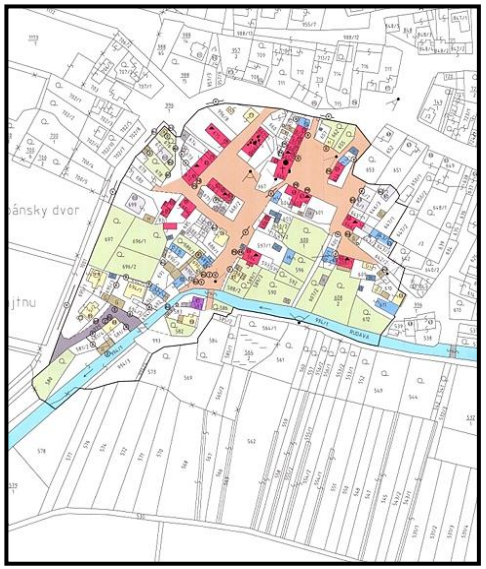

EXTERNÉ MATERIÁLY K OCHRANE TRADIČNEJ VIDIECKEJ ARCHITEKTÚRY

NEBÚRAŤ, ALE OBNOVIŤ manuál pre majiteľov vidieckych tradičných domov. Hrubý Šúr: o.z. ArTUR, 2019

DOPORUČENÍ K PÉČI o vesnické stavby a veřejný prostor. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2011

KRESÁNEK, P. Stavby, ktoré sa stali architektúrou. Bratislava: Simplicissimus, 2019

EXTERNÉ MATERIÁLY K OCHRANE TRADIČNEJ VIDIECKEJ ARCHITEKTÚRY

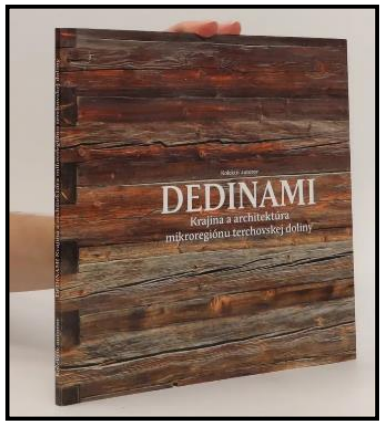

DEDINAMI – Krajina a architektúra mikroregiónu Terchovskej doliny, Združenie obcí mikroregiónu Terchovská dolina, 2015

MANUÁL: Ako stavať pod Rozsutcom. Združ. obcí mikroregiónu Terchovská dolina, 2017

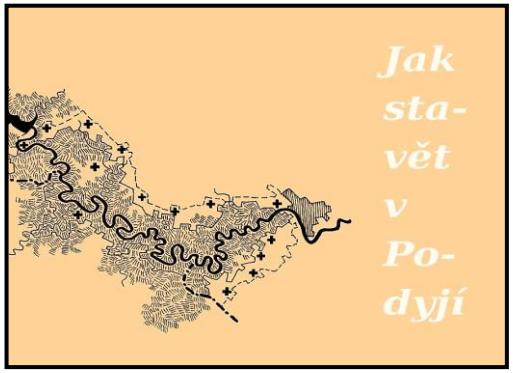

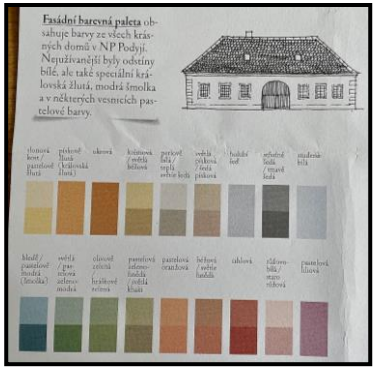

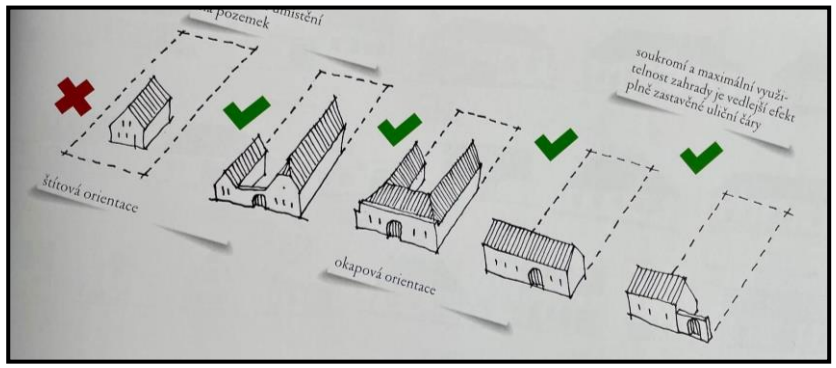

JAK STAVĚT V PODYJÍ – manuál pro stavebníky v ochranném pásmu Národního parku Podyjí. Správa Národního parku Podyjí, 2025

KPÚ Žilina a Obec Nižná Boca + externí autori

MANUÁL OCHRANY – Pamiatková zóna v Nižnej Boci, 2025

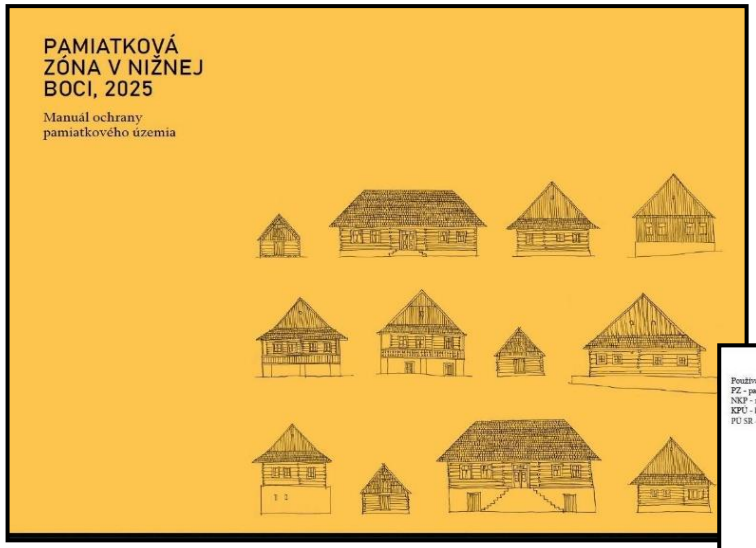

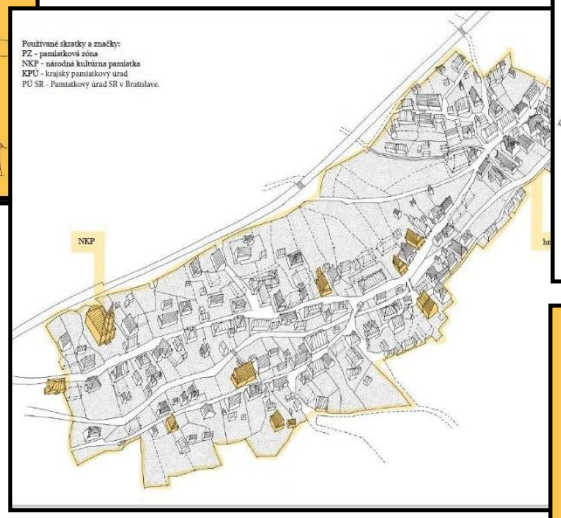

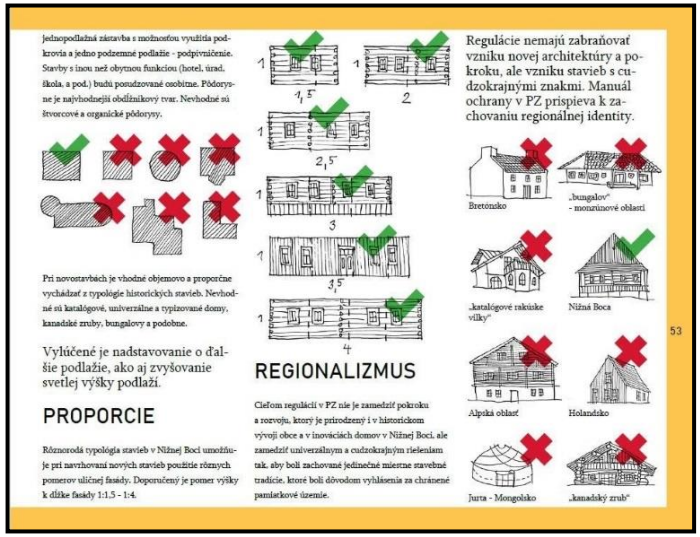

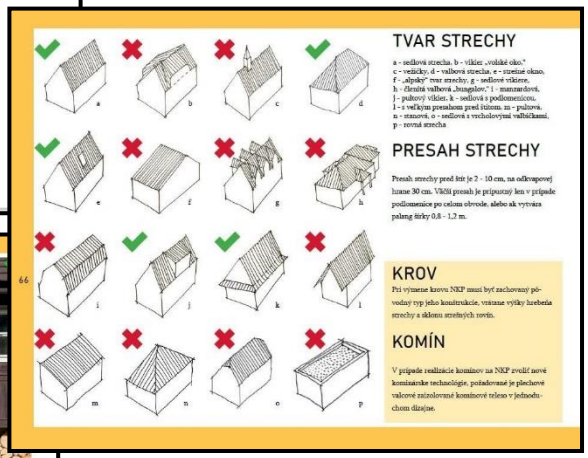

CHRÁNIŤ A ROZVÍJAŤ

- urbanizmus sídla a hodnotnú stavebnú štruktúru (hmota, objem a tvar strechy)
- osadenie domu na pozemku a uličnú čiaru
- obmedziť zahusťovanie
- primeraná adaptácia
- tradičný materiál a vhodné súčasné výrazové prostriedky (obmedziť kontrast nového a starého)
- povrchovú úpravu a farebnosť
- tradičný architektonický a výtvarný detail
- verejný priestor a zeleň

DEVÍNSKA N. VES

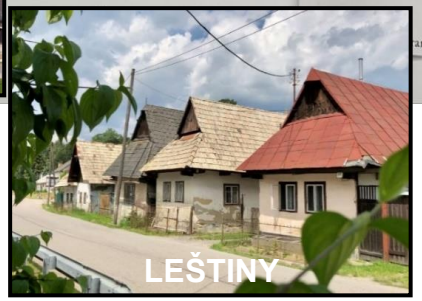

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY VLKOLÍNEC (UNESCO)

VÝZVY SÚČASNEJ OCHRANY A OBNOVY

- **pokles trvalo žijúcich obyvateľov (nárast dočasných rezidentov – rekreácia) a negatívny vplyv cestov. ruchu (strata súkromia, ročná návštevnosť lokality cca 80.000)**

- **zmena charakteru krajinného prostredia (časť kritéria zápisu: *„...jedinečné vidiecke sídlo so zachovanou tradičnou architektúrou s množstvom archaických prvkov a detailov, ktoré sa nachádza v krajinnom prostredí s úzkymi pásmi polí a pasienkov, no ktoré je zraniteľné v dôsledku zmien životného štýlu“*)**

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY VLKOLÍNEC (UNESCO)

VÝZVY SÚČASNEJ OCHRANY A OBNOVY

- **chaotický ambulantný predaj (stánky, kiosky...), insitné umenie a živelné parkovanie**

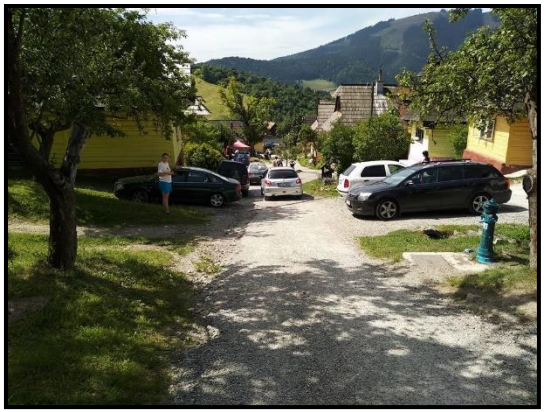

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY VLKOLÍNEC (UNESCO)

VÝZVY SÚČASNEJ OCHRANY A OBNOVY

- **nevhodná a nesúrodá farebnosť fasád (príliš intenzívna a sýta farebnosť)**

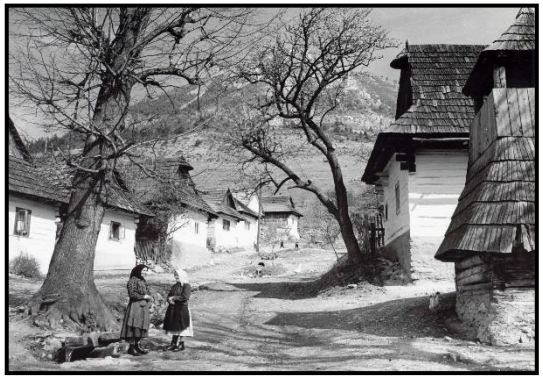

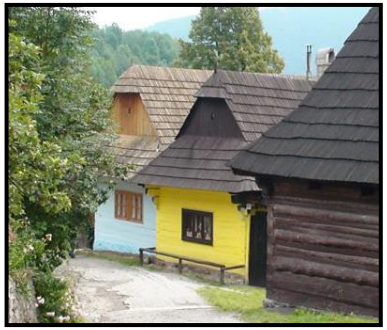

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY VLKOLÍNEC (UNESCO)

VÝZVY SÚČASNEJ OCHRANY A OBNOVY

- **ochrana a využitie hospod. stavieb a senníkov v okolí (de iure neexistujúce objekty)**

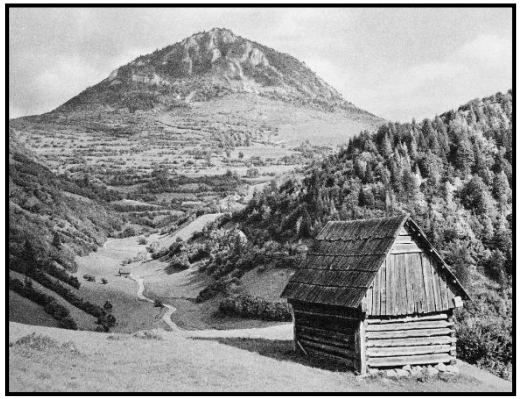

POZNANIE KONTEXTU...

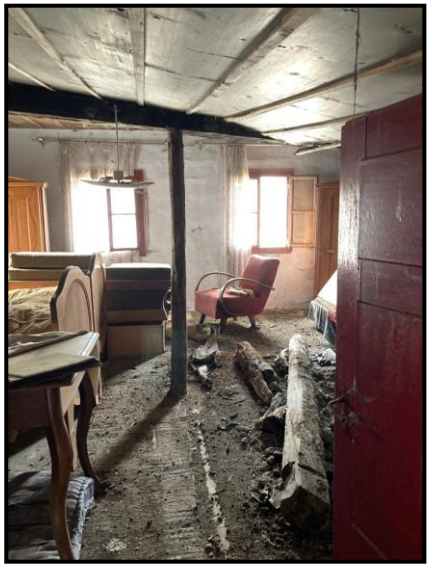

menej ako 20 % pôvodnej hmoty (kópia) – pamiatkové hodnoty...

PREMIESTNENIE, RESP. OPRAVA ZRUBOVEJ KONŠTRUKCIE

ČIČMANY, zrubový dom č. 42, výmena spodných poškodených trámov

OBNOVA ZRUBOVÝCH OBVODOVÝCH STIEN – VELIČNÁ, dom č. 14

Dolnooravská usadlosť na Československej národopisnej výstave v Prahe v roku 1895

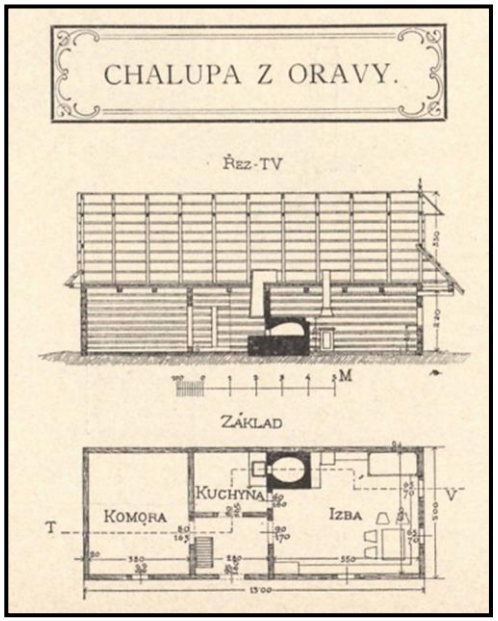

ZÁKOPČIE, osada U Gäcov (Kysuce), obytný dvojpriestorový dom, č. 125

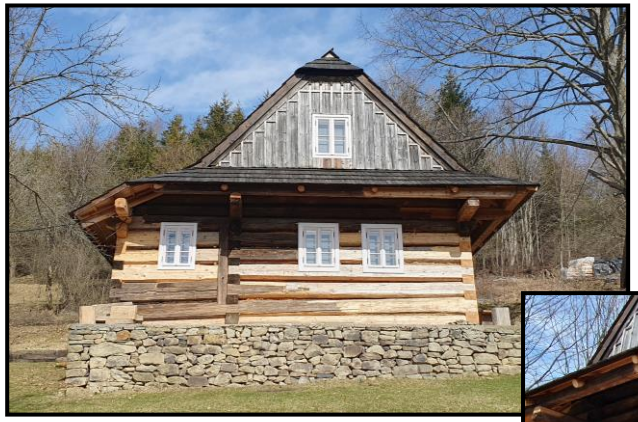

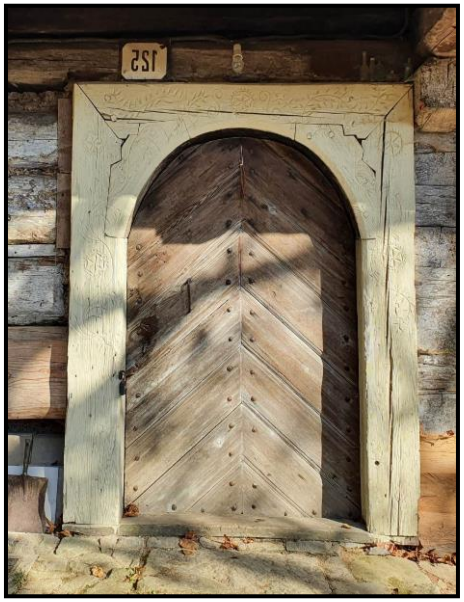

OŠČADNICA (Kysuce), DOM č. 388

MINCE V ZÁKLADOCH ZRUBOVÝCH DOMOV

Zákopčie, osada U Gacov, dom č.125, grajciar z r. 1816

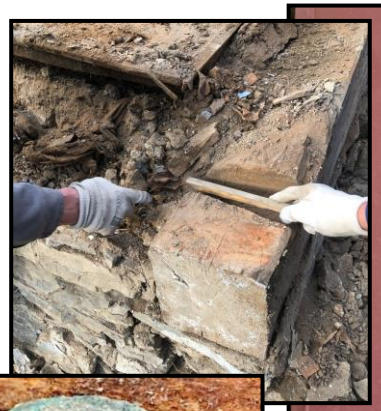

Vyšný Kubín, dom č.93, grajciar z r. 1782

VYKUROVACIE ZARIADENIE A KOMÍNY

odborno-metodický „konflikt“ (problém) najmä pri zrubovej architektúre a tam, kde historicky komíny neboli až do začiatku 20. storočia (najmä Kysuce, Orava, Liptov...)

dochované autentické pece s tzv. „pieckou“ v podstreší vs. súčasné využitie vlastníkmi a bezpečnosť (poistenie) – ?nový komín? (murovaný, prefabrikovaný, rúra...)

Zázrivá (Orava)

Podbiel (Orava)

Kvačianska dolina – Oblazy (Liptov)

Stankovany – Podšíp (Liptov)

Nižná Boca (Liptov) pece s kachľovým nadstavcom

Veličná, Dol. Kubín m.č. Malý Bysterec a Záskalie (Orava) - bahríkové kachle

NIŽNÁ BOCA (Liptov), dom č. 59

VELIČNÁ – adaptácia kamennej sýpky na bývanie (tzv. letný byt)

DREVENÝ ŠINDEL vs. ALTERNATÍVNA KRYTINA

ČIČMANY

DLHÁ N. ORAVOU

ISTEBNÉ (Orava)

LEDNICA

LEŠTINY

MALATINY (Liptov)

ŠPANIA DOLINA

JAKUBOVANY (Liptov)

ČIERNE (Kysuce)

Múzeum Slovenskej dediny v Martine obnova šindľových striech zrubových objektov 2025/2026

ŤAŽKOSTI PAMIATKOVEJ OCHRANY HOSPODÁRSKYCH STAVIEB (stodoly a sýpky)

- zmena spôsobu obživy a životného štýlu obyvateľov (najmä po 2. sv. vojne, kolektivizácia...)
- dnes často stavby bez využitia (opustené a rýchlo chátrajúce objekty)
- stodoly (mohutné stavby) – náročná údržba a tlak na ich odstraňovanie
- mnohé objekty de iure neexistujú (nezapísané v katastri nehnuteľností)

Vavrišovo (Liptov) – výnimočný súbor kamenných stodôl

Pamiatková zóna Partizánska Ľupča

Ľubochňa (Liptov)

Veličná (Orava)

nenávratné strata drobných hospodárskych stavieb... mimo pamiatkovej ochrany (senníky a tzv. lúčne maštale)

SÝPKY

ADAPTÁCIA / KONVERZIA HOSPODÁRSKEJ STAVBY

komplikované nájsť pre dlhodobo nevyužívané a opustené hospodárske stavby nové využitie, adaptovať ich a pritom v čo najväčšej miere zachovať ich pamiatkové hodnoty a hodnoty vidieckeho prostredia

- **eliminovanie tlaku novej výstavby ako náhrady za pôvodnú stavebnú štruktúru**
- **zachovanie objektu ako celku, najmä jeho hmoty a architektonického výrazu**
- **funkčná premena (skladový priestor, garáž, rekreácia, dom, expozícia - remeslo...)**
- **pri adaptácii čiastočná strata pôvodnej dispozície a charakteru objektu**

Vlkolínec, stodola

Vlkolínec, sýpka

VELIČNÁ, OBNOVA A ADAPTÁCIA STODOLY Z ROKU 1940 NA BÝVANIE (2019 – 2021)

TUPADLY neďaleko mesta KLATOVY – obnova domu a jeho hospodárskej časti, využitie ako chalupa (2008 – 2009)

novostavba VAJNORY (2019), ocenenie CE.ZA.AR 2021
dom rešpektuje tradičnú hmotu, objem, osadenie na pozemku, orientáciu a tradičné výrazové prostriedky kombinované so súčasnými

nenávratné strata drobnej architektúry v intraviláne obcí – studne

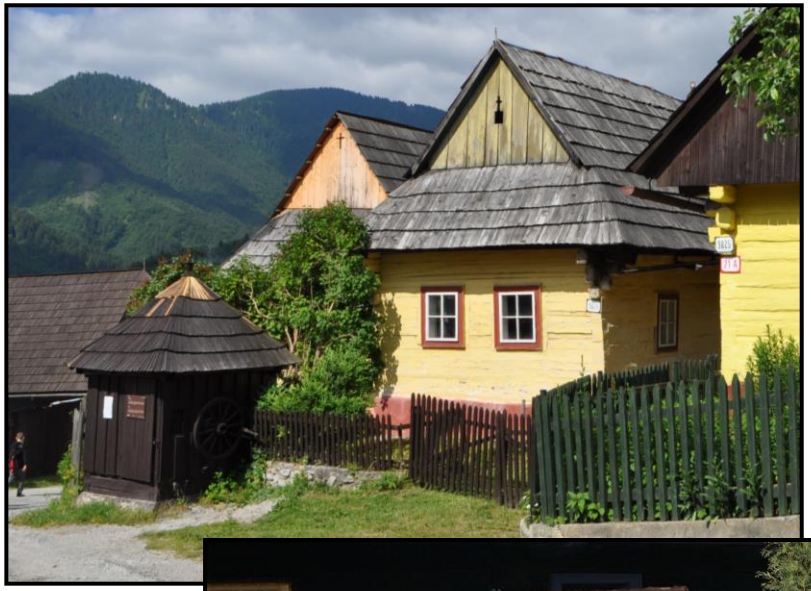

ZACHOVANIE TRADIČNÉHO VÝRAZU, STAVEBNO-DEKORAČNÉHO PRVKU A DETAILU

ZACHOVANIE TRADIČNÉHO VÝRAZU, STAVEBNO-DEKORAČNÉHO PRVKU A DETAILU

PODPORA TRADIČNÉHO REMESLA

Občianske združenie Vlkolínec

Academia Istropolita Nova, Svätý Jur

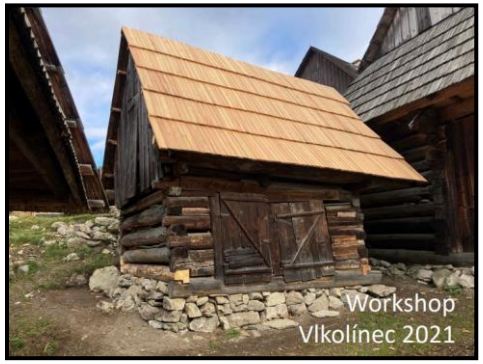

ARTUR, Hrubý Šur
+ súťaž „Nebúrať, ale obnoviť“

OŽIVENÉ PAMIATKY
filmy, podcasty a rozhovory (obnova, remeslo)

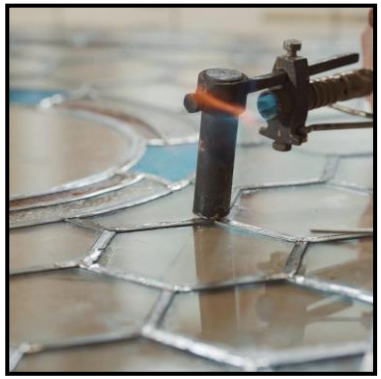

ďakujem za pozornosť!